

Худайбердиев Х

фалсафа фанлари номзоди доцент, Термиз давлат мухандислик ва агра технологиялар университети Ижтимоий гуманитар фанлар кафедраси доценти

Annotatsiya: *Ushbu maqolada milliy tarbiyaning dolzarbligi, ya'ni har bir kishilarning tarixiy birliklarida urug', qabila, elat, millat, xalqqa o'ziga xos xususiyatlar mavjudligi, o'ziga xos urf-odat, marosim, an'ana, mentalitet, o'ziga xos psixologik-ruhiy xususiyatlar mavjud bo'lishi bilan bir qatorda, avlodlar ajdodlar aloqasi munosabatlarida milliy tarbiya alohida o'rin egallaydi. Ayniqsa, hozirgi paytda zamonaviy globallashuv hodisalariga bu jarayon tayyor bo'lishi, o'zini himoya qila olishi milliy tarbiyaning davr talabiga javob berishini talab qiladi.*

Kalit so'zlar: *Millat, xalq, o'ziga xoslik, mentalitet, tarbiya, milliy tarbiya, globallashuv, zamon, davr, talab va ehtiyoj.*

KIRISH

Inson, insoniyat jamiyati XX asrda o'z taraqqiyoti davomida globallashuv davriga kirishi ko'plab masalalarni davrimizning eng dolzarb masalalari darajasiga olib chiqdi.

Jumladan, insoniyatning hayoti va istiqboliga tahdid soladigan halokatli jarayonlar davlatlar va insonlar o'rtasida o'zaro aloqalarning kengayishi va murakkablashuvi dunyo miqyosida axborot makoni, kapital, tovar hamda ishchi kuchi bozorida tamoman yangicha vaziyatning vujudga kelishi, atrof-muhitga texnogen ta'sirning kuchayishi, ommaviy madaniyat yo'nalishining keng tarqalishi, informatsion mafkuraviy va diniy ekstremistik xurujlar xavfining ortib borishi va boshqalarda ko'zga tashlanadi.

Ayni paytda globallashuv jarayoni milliy munosabatlar, milliy tarbiyaga ham katta ta'sir qilmoqda. Biroq har bir jamiyatning taraqqiyoti, kelajagi, avvalo, uning ma'naviy poydevori qanchalik mustahkamligi bilan belgilanadi. Har bir shaxsning pirovardida xalq va millatning ma'naviy yuksalishi esa ming yillar davomida shakllangan, sayqal topib kelgan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga sodiqlik, milliy madaniy merosni e'zozlash, munosabat, o'zlikni anglash, insoniy komillikka intilish, fan va texnikaning zamonaviy yutuqlarini egallash orqali ta'minlanadi.

Mamlakat va millat taqdiri bilan bog'liq jarayonlarda fuqarolarning e'tiqodi, hushyorlik va daxldorlik tuyg'usi aslidan soxtadan farqlay olishi ma'naviyat darajasining mezoni sifatida maydonga chiqadi.

Muhokama va natijalar

Ma'naviy darajasining muhim qismini milliy tarbiya masalasi tashkil qiladi.

Oila, urug', qabilalar ittifoqi, elat va millat shakllanib rivojlanib borar ekan, tabiiy milliy tarbiya olib boriladi.

Shu jihatdan boshqa xalqlar kabi o'zbek xalqi milliy tarbiyasi ham, xalqimiz bilan bir vaqtda vujudga kelgan va asrlar davomida rivojlanib kelgan.

Lekin sobiq sho'rolar davrida milliy tarbiya e'tiborsiz qoldirilgan, uni millatchilik, shovinizm deb tushunganlar.

Mashhur pedagog Muhammadjon Quronov shunday degan edi: „Faqat shu millatgagina xos bo'lgan o'ziga xos tarbiyaviy tizim ushbu millatning boshqa millatlardan farq qilishini, ichki yaxlitligini, benazirligini ta'minlaydi“.

Agarda milliy tarbiya e'tiborsiz qoldirilsa, stixiyali tarzda kechsa, xalqning milliy o'zligini anglash darajasi, milliy g'ururi, madaniyati, vatanparvarlik darajasi susayib boradi.

Chunki har bir individ o'ziga xos milliy madaniy amallar me'yorlari bilan jamiyatda shakllanadi. Ana shu urf-odat me'yorlar, an'analar ruhida ijtimoiylashuvi uni ana shu madaniy-tarixiy birlikning a'zosiga aylantiradi. „Tarbiya“ so'zi parvarish qilmoq, ta'lim bermoq, o'rgatish, odob o'rgatish hamda navozish, mehribonlik ko'rsatish, ko'z-quloq bo'lish, himoya qilish kabi ko'p qirrali mazmunga ega.

„Tarbiyachi“ esa shu ko'p qirrali tarbiyaviy faoliyatni amalga oshiruvchi odam demakdir. Demak, milliy tarbiyaning lug'aviy tarbiyasini „yosh avlodlarni o'z xalqiga xos milliy fazilatlar namunasida shakllantirish, ta'lim bermoq“ sifatida aniqlash mumkin.

O'tmishda ajdodlarimizning qanday fazilatlarga ega bo'lgan farzandni orzu qilishganini anglash uchun xalqimiz uzoq tarixi davomida yaratgan afsona, ertaklar, dostonlarga murojaat qilish kerak.

O'zbek xalq og'zaki ijodiyoti namunalarida tarannum qilingan Vatanga muhabbat, erkparvarlik, g'ururlilik, sadoqatli (jon do'sti) do'st bo'la olish, o'z burchini, o'z so'zini oqlash, mardlik, jasoratga qodirlik eng zarur fazilatlar bo'lgan.

O'zbek olimi professor I. Jumaboevning qayd qilishicha, ajdodlarimiz „... o'z burchini ado etish, dushman ustidan g'alaba qilish yo'lida qahramonlarga o'z jonlaridan kechishga, har qanday mashaqqatlarga bardosh berishga, sevgi, muhabbatdan voz kechishga, o'z qabiladoshlarining or-nomusi uchun to oxirigacha kurashishga shay turganlar“.

Qadimgi ajdodlarimiz nazdidayoq adolatsizlik natijasida „biz-ular (bosqinchilar)“ antitezisi paydo bo'lgan, bu esa o'z navbatida yosh avlodlarga vatanparvarlik, millatparvarlik, fidoiylilik kabi fazilatlarni shakllantirishni qabilaviy tarbiya vazifalariga aylantirgan.

Ajdodlarimiz farzand tarbiyasining negizi sifatida axloqiy uchlik — Yaxshi o'y (niyat), So'z, Ish birligini yaratishgan. Mazkur uchlik negizini keyinchalik lug'atimizga kirib kelgan „vijdon“ so'zi bilan ham ifodalash mumkin. „Men yaxshilikdan iborat Mazda qonuniga shon-shavkat baxsh etaman“ deb yozilgan „Avesto“da.

Yaxshi fikr deganda... yaqin kishisiga mehribon bo'lish, muhtoj va xavf-xatar ostida qolganda ko'maklashishga shaylik, yovuzlikka qarshi kishilar baxt-saodati uchun fidoiy kurashishga shaylik, hamma bilan do'stlik va hamkorlikda yashashga intilish ruhidagi niyatlar va fikrlar musaffoligi tushuniladi.

Inson o'z fikri-xayolida boshqalarga hasad qilmasligi lozim, yaxshi niyatli kishi darg'azab bo'lmaydi va boshqa jaholatlarga berilmaydi, chunki bunday holatda yaxshi

niyatini yo'qotadi, burch va adolat haqida unutadi va nojo'ya harakatlar qiladi, deb hisoblangan.

Bu axloqiy fazilatlar kishini elga qo'shilishiga, el bilan birga bo'lishiga, elning tashvishi bilan yashashga tayyor turuvchi xalqparvar kishini tarbiyalashga qaratilganligi o'z-o'zidan ko'rinib turibdi. Ajdodlarimiz o'zlaridagi xislatlarning nafaqat Xudo tomonidan ato qilingan, balki shakllantirilishini tobora chuqurroq ilg'ab bordilar. Jumladan, yaxshi so'zlar — ahdga vafodorlik, berilgan va'dani oqlash, hamma oldi-berdilarida halol bo'lish, o'zgalarning haqini yemaslik, buzuvchilikdan o'zini to'xtata bilish kabi yangi sifatlar bilan boyib bordi.

Ajdodlarimizning ko'hna tarbiyaviy tizimi hozirgi kunlarda biz to'qnashgan axloqiy, madaniy, jismoniy, ekologik muammolarni bartaraf qilish nuqtai nazaridan bebahodir. Zardushtiylik axloqlik kishining sog'-salomat, kuchli bo'lishi kerakligini uqtirish bilan birga uning ma'naviyatiga asosiy e'tiborni qaratgan. Jumladan, ayol kishiga hurmat, uni e'zozlash, ona sifatida qadrlash g'oyalari markaziy o'rinlardan birini egallagan. Demak, bu g'oya yosh avlodga kundalik turmushda, yaxshi bo'lishning namunaviy siymosi orqali izchil singdirib borilgan.

Markaziy Osiyoda islom ta'limotining tarqalishi nafaqat diniy, balki axloqiy, ta'lim-tarbiya sohasida ham katta burilish yasadi. Ajam mamlakatlari xalqlari, xususan, hanafiylik mazhabi tarkibida o'z milliy an'analarini shariat ahkomlari bilan uyg'unlashtirdilar. Arablar VIII asrda o'lkamizga islom ta'limotini yangi diniy-tarbiyaviy mazmunni ham olib keldilar. Xususan, Qur'oni Karim ota-ona, farzandlik burchi haqidagi oyatlari bilan katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ilmiy ma'lumotlarga qaraganda, islom dini Arabiston yarim oroliga yoyilishidan ilgari farzandlarning ota-onalariga bemehrligidan, beoqibatligidan ko'plar jafo chekkanlar.

Qur'oni Karimdagi, hadisi shariflardagi ota-ona, farzandlarning ota-onalari oldidagi qarzlari haqidagi ibratlar barcha musulmonlarga farzandlarini oqibatli qilib tarbiyalashni farz qildi. Madrasa va maktablarga dunyoviy bilimlar kirib kela boshladi. Bunga Qur'oni Karimning „Har bir musulmon va muslimaning ilm olishi farzdir“ degan oyati asos bo'ldi. Buning natijasi o'laroq Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy, Al-Forobiy, Al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi allomalar qomusiy bilimlarning yuksak cho'qqilarini egalladilar.

X asrdan boshlab Movarounnahr shaharlarida yangi ma'naviy-amaliy harakat — javonmardlik (futuvvatchilik) harakati tarqaldi. Javonmardlar asosan oddiy xalq ichidan chiqqan pahlavonlar, qiziqchilar, hunarmandlar, sopolchilar va boshqalardan tashkil topgan bo'lib, ularning har birining o'z jamoasi, piri va ustozlari bo'lgan.

Oddiy yigit javonmardlik tariqatiga kirish uchun pirga qo'l berib, ustozga sidqidildan ahdu paymon qilib, mardlik belbog'ini bog'lamog'i kerak bo'lgan. Barcha javonmardlar bir-biriga aka-uka, birodar bo'lishgan.

Beg'araz yaxshilik qilish, bergan va'dalari bilan birga ko'rishish, muhtojlarga yordam berish, piru ustozlar nomusini pok tutish, ma'naviy va jismoniy etuklikka intilish mard va javonmard ana shu fazilatlarini, olijanob bo'lish, mol-dunyodan insonni ulug' tutish — har biriga odat qilib olgan edi.

Markaziy Osiyo XIV-XV asrlarga kelib sohibqiron Amir Temurning vatanparvarona fidoiyligi tufayli mo'g'ullar istibdodidan qutuldi va mustaqil davlatga ega bo'ldi. Uning nomi bilan boshlangan „Temuriylar madaniyati“ o'ziga xos „Temuriylar tarbiyasi“ni yaratdi. Navoiy, Ulug'bek, Bobur kabi ulug' zotlar ana shu tarbiyaning natijasi — mevasi bo'ldilar.

XIX asrning ikkinchi yarmidan o'zbek xalqi milliy madaniyati, ma'naviy taraqqiyotida mustamlakachilik davri boshlandi. Chor Rossiyasi o'zining mustamlakachilik siyosatida Turkistonni nafaqat siyosiy-ijtimoiy, balki ma'naviy mustamlakaga aylantirishning rejasiga ega edi. Buni ularning o'zlari ham yashirmas edilar.

Bu haqda M.A. Miropiyev 1882-yil 30-avgust kuni Toshkent o'qituvchilar seminariyasidagi chiqishida „Musulmonlarning ma'rifatining asosida ularni ruslashtirish... islomni buzish... ulug' mard diniy jihatlarini buzish etmog'i lozim“ degan bo'lsa, Turkiston general-gubernatori I.A. Kuropatkin esa kundaliklarida „Biz 50 yil tub joy aholisini taraqqiyotdan chetda tutdik“ deb qayd etgan edi.

XIX asr oxiri XX asr boshida milliy yangilanish sodir bo'ldi. „Ma'rifatparvarlar o'zlikni anglashni, milliy tarbiyani juda yuqori o'ringa qo'yidilar. O'z millati, o'z Vatani, o'z davlati — mana shular shaxsni shaxs qiladi, shaxsni mana shu millatning bir orif parchasiga aylantiradi. Va mana shular millatga millat unvonini beradi“ degan edi mashhur adabiyotshunos Ibrohim G'afurov.

Sho'rolar davrida XX asr 60-yillaridan boshlab „millat“ va „millatchilik“ muammosi faylasuflar tomonidan muhokama qilina boshlandi. Dastlab milliy adabiyotlarning o'zaro ta'siri, milliy ma'naviy hayotning baynalmilallashuvi kabi masalalar kun tartibiga qo'yildi. Madaniyat, san'at, an'ana, ruhiyatning milliyliigi e'tirof etilsa-da, tarbiyaning milliyliigi e'tibordan chetda qolaverdi.

Milliy tarbiya tushunchasining falsafiy mohiyati ilk bor professor Sa'dulla Otamurodov tomonidan kun tartibiga qo'yildi. Sobiq internatsional tarbiyaga yo'l qo'yilgan xatolarni umumlashtirar ekan, olim o'sha davrning rasmiy nuqtai nazariga tamoman zid xulosaga keldi.

Ya'ni milliy tarbiyasiz baynalmilal tarbiya bo'lishi mumkin emasligi, baynalmilal tarbiyani milliy tarbiya orqali amalga oshirish lozimligi, chunki milliy tarbiya o'z xalqining madaniy qadriyatlarini singdirgan, insonni shakllantiruvchi va haqiqiy milliy madaniyat ruhida tarbiyalangan kishigina boshqa milliy madaniyatni anglab, hurmat qila olishini isbotladi.

O'zbekiston mustaqilligi yillarida aholini, avvalo yoshlarni milliy tarbiyalash masalasiga katta e'tibor berildi va keng imkoniyatlar vujudga keldi. Mustaqillik davri milliy tarbiyasining mazmunini eng yaxshi o'zbek oilalarida amal qilgan va amal qilib kelayotgan tarbiya mazmuni, shuningdek mustaqillik sharoitida davlat va jamiyat maktab tarbiyasiga qo'ygan talablarda mujassamlangan fazilatlar hosil qiladi.

Xulosa:

Milliy tarbiya mazmuni quyidagilar tashkil qiladi:

Katta-kichik bilan avval salomlashib, keyin so'z boshlash; Ota-onaga mehribonlik;

Nafaqat yoshi ulug'larni, balki o'zidan kichiklarni ham samimiy izzat qilish;
To'y-ma'raka, jamoada o'z o'rnini bilib xizmat qilish;
Boshqa millat bolalarini ham xuddi o'zidek millatparvar bilish, hurmat bilan e'zozlash;
Ularning milliy madaniyatiga samimiy qiziqish;
Nohaqlik va axloqsizlikni ko'rsa, xoh katta, xoh kichikni noto'g'ri ishlardan qaytarib, insofga chaqira olish;
Jamoat transportida o'zidan katta va kichikka izzat ko'rsatish;
Majlislarda faollik, qat'iyatlilik;
Millatlar orasidagi fitna-fasod, jaholatga qarshi turish;
"Yaxshi niyat", "Yaxshi so'z", "Yaxshi ish" asosida yashash;
Ochiqchehralik, yetti pushtini bilish, bemorlardan hol-ahvol so'rash;
Qiz bolalarga hurmat qilish, o'g'il bolalarni g'ururli, mard, shijoatli deb bilish;
Tuhmatdan hazar qilish, yomondan nari yurish;
Birovning aybidan kulmaslik, qonunni e'zozlash;
Ona tilida sof fikrlash, uyatli so'zlarni tilga olmaslik;
Milliy meros, milliy madaniy yodgorliklarni yaxshi bilish;
Kitobxonlik, sabr-toqatli va mustaqil fikrga ega bo'lish.
Milliy tarbiya — O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlashning, Yangi O'zbekistonda Uchinchi Renessansni amalga oshirishning samarali omillaridan biridir.
Milliy tarbiya barkamol shaxsni, komil insonni tarbiyalashning vositalaridan biridir.
Milliy tarbiya millatchilikni emas, balki millatlar o'rtasidagi tenglik, hamkorlik, do'stlikni mustahkamlaydi.
Milliy tarbiya eng oliy vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Quronov M. Milliy tarbiya. – T.: „Ma'naviyat“, 2007, 14-b.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2-tom. – M.: „Rus tili“, 1981, 123-b.
3. Jumaboev I. O'rta Osiyo etikasi ocherklari. – T.: „O'zbekiston“, 1980, 19-b.
4. G'ofurov I. Millatning billurlashuvi. Xalq so'zi. 1995, 5-yanvar. O'zbekim. – T.: 1992, 131-b, 165-b.
5. Xudoyberdiyev X. O'zbek milliy mafkurasining taraqqiyot bosqichlari.-Termiz «INFON-PRINT» nashriyoti, 2023 yil.
6. Xudoyberdiyev X. Ma'naviyat, ahloqiy qadriyat va islom.- Termiz «INFON-PRINT» nashriyoti, 2023 yil.